

Мурзалива Зина Кочековна

КББАнын башкы адиси

**ОРТО МЕКТЕПТЕРДЕ АТ АТООЧТУ ОКУТУУНУН
ПРИНЦИПТЕРИ ЖАНА МЕТОДДОРУ**

Соңку мезгилдерге чейин кыргыз тилин окутуунун методикасы илиминде эне тилди окутуунун жалпы дидактикалык принциптери тууралуу (К.К.Сартбаев, Б.Өмүралиев, С.Үсөналиев ж.б.) пикирлер айтылып, бирок окутуунун лингвистикалык жана жеке методикалык (предметтик) принциптертери тууралуу дээрлик сөз болбой, бул маселе көтөрүлбөй келди. Ал эми орус тилин окутуунун методикасында бул проблема боюнча бир катар эмгектер жазылып, принциптер кыйла такталган, бир нече варианттары иштелип чыгып сунуш кылынган. Кыргыз тилин анын ичинде ат атоочторду окутуунун принциптерин аныктоо үчүн бул боюнча орус тилиндеги эмгектерге кайрылып, кыскача анализ берүү зарыл деп эсептейбиз. Професср Т.М.Воинтелеванын 2006-жылы жарык көргөн “Теория и методика обучения русскому языку” деп аталган окуу куралында орус тилин окутуу методикасынын негизги прициптери катары төмөнкүлөрдү көрсөткөн:

- 1.Орус тилинин бөлүмдөрүн өз ара байланышта окутуу принциби;
- 2.Коммуникативдик принцип;
- 3.Контексттик принцип;
- 4.Стратегиялык принцип;
- 5.Тактикалык принцип;

Ушул эле методист- окумуштуу морфологияны окутуунун принциптерин да сунуш кылган. Алар:--лексико-грамматикалык принцип-сөздөрдүн лексикалык жана грамматикалык маанилерин салыштырып окутуу;

-парадигмалык принцип- сөздүн түпкү (баштапкы) формасы менен кийинки формасын салыштырып окутуу;

-синтагматикалык принцип- сөз түркүмдөрүнүн айкашуу мүмкүнчүлүктөрүнө карай окутуу;

- морфолого –синтаксистик принцип- сөз түркүмдөрү менен сүйлөм мүчөлөрүнүн карым-катнашына карай окутуу . (Воителева Т.М.2006-142-б)

Ал эми орус тилин окутуунун методикасын иштеп чыгууда коммуникативдик-ишмердүүлүккө мамиле кылууга басым койгон Е.С.Антонованын “Методика преподавания русского языка: коммуникативно-деятельностный подход”- деп аталган (2007г) окуу куралында морфологияны окутуунун беш принцибин сунуш кылган.

Биринчи, структуралык-семантикалык принцип . Мында тигил же бул сөз түркүмүнө тийешелүү болгон сөздөрдүн формаларына жана аларды өзгөртүүчү мүчөлөргө маани берүү коюлат.

Экинчиси, системалык- функционалдык принцип. Бул принциптин талабы боюнча орус тилин окутууда андагы грамматикалык категорияларга, тил бирдиктеринин функцияларына көңүл буруу керек.

Үчүнчү, борборунда текст турган (текстоцентрический) принцип. Мында бардык грамматикалык кубулуштар өз алдынча эмес, текст аркылуу жана тексттеги аткарган кызматына жараша гана окутулушу шарттуу.

Төртүнчү, ишмердүүлүк принциби. Сабакта окуучулар өз алдынча активдүүлүктө болуп, бардык маселелерди жекече чечүүгө көнүгүүлөрү керек.

Бешинчи, коммуникативдик принцип. Мында сабак процессин уюштурууда анын маек (диалог) формасына басым коюу, коммуникативдүү мамиле кылуу менен окуучулардын өз позицияларын билдире алышына көңүл буруу талабы коюлат. (Е.С.Антонова.2007.324бет.)

Кыргыз тилин окутуунун методикасы илимде, тилди окутууда жалпы дидактикалык принциптерин аныктоодон сырткары анын лингвистикалык жана жеке предметтик (методикалык) принциптерин да аныктоого аракеттер соңку мезгилде көрүлө баштады. Мисалы, Ж.Чымановдун 2009-жылы жарык көргөн “Кыргыз тилин окутуунун теориясы менен дидактикасы” аттуу монографиялык эмгегинде кыргыз тилин окутуунун лингвистикалык принциптери катары төмөнкүлөр көрсөтүлгөн:

- лексикалык-семантикалык принцип;
- структуралык-семантикалык принцип;
- эстетикалык-функционалдык принцип;

Биз талдоого алган методикалык эмгектерге таянуу менен кыргыз тилиндеги ат атоочторду окутуу, төмөнкү принциптерге негизделиши талапка ылайык деп эсептейбиз.

Биринчи, лексико-грамматикалык принципке таянуу. Бул боюнча кыргыз тилиндеги ат атоочторду окутуу, алгач сөздүн лексикалык маанисин аныктоо аркылуу анын грамматикалык маанисин толук ачып берүүгө багыт алуу керек. Бул аркылуу ат

атоочтордун башка сөз түркүмдөрүнөн болгон айырмасын, өзүнө гана мүнөздүү болгон белгилерин үйрөтүүгө шарт түзүлөт. Ат атооч сөздөрдүн башка сөз түркүмдөрүнүн ордуна колдонуу кызматын аткаргандыгында. Ошондой эле башка сөз түркүмдөрүнө кирген сөздөрдүн маанисин аныктап, тактап, сурап (сурама ат атоочтор) билүүгө түздөн-түз катышкандыгында айырмасы болуп эсептелет.

Ат атоочтор жөндөлөт, жакталат, көптүк, жекелик санда, айтылат, жөнөкөй жана сылык формада болот.

Башка сөз түркүмдөрүнөн айырмаланып ат атоочтор жөндөлгөндө(жактама ат атоочтор) уңгу өзгөрүп кетет. Лексикалык жагынан ат атооч кепте башка сөз түркүмдөрүнүн ордуна колдонулуп, аларды алмаштырат. Ошондуктан ат атоочтор, негизинен “орун басарлык”, “алмаштыргыч” кызматтарды аткарат.

Профессор К.К.Сартбаев өзүнүн белгилүү “Кыргыз тилин окутуунун методикасы” аттуу эмгегинде ат атоочту окутуунун маселелерине токтолгондо, анын лексикалык жана грамматикалык мүнөздөмөлөрүн окутууга басым койгон.(К.К.Сартбаев.-1978-123-124-125бб)

Ат атоочтордун түрлөрү менен тааныштырууда-деп жазат окумуштуу аларды мисалдар менен гана санап өтпөстөн, ар бир түрүнүн берген маанисине, кайсы сөз түркүмүнүн ордуна колдонулушуна, грамматикалык өзгөчөлүктөрүнө окуучулардын көңүлүн айрыкча буруу керек. Бул талап ат атоочторду окутууда эске алынышы зарыл деп эсептейбиз.

Экинчи, ат атоочторду окутуунун коммуникативдик принциби.

“Коммуникативдик-адамдардын таанып-билүү эмгек ишмердиги процессинде өз-ара байланыш катышынын спецификалык формасы”(Лингвистический энциклопедический словарь-1999г.233-б). Педагогика илиминде анын ичинде кыргыз тилин окутуунун методикасында коммуникативдик принциптин негизги талаптары катары окутуп-үйрөтүүдө окуучуларды сүйлөшүүгө, пикир алышууга, өз оюн, өз пикирин толук билдирүүгө, жеке көз карашын коргоп, далилдерди келтире алууга үйрөтүүнү жалпы эле сүйлөшө алуу көндүмдөрүн жакшыртууга көңүл бурууну белгилөөгө болот.

Соңку мезгилдерде кыргыз тили сабагын жандуу сүйлөшүүнүн, баарлашуунун талашып-тартышууда ж.б. негизде окутуу боюнча пикирлер айтыла баштады.

Ат атооч сөздөр сүйлөшүүдө өтө кеңири колдонулган тил бирдиктери болуп саналат. Айрыкча суроо-жооп, маек (диалог) куруу, ой-пикирди жалпылаштыруу сыяктуу кептик процесстер ат атоочтордун активдүү катышуусу менен ишке ашат. Ошондуктан ат атоочторду окутууда мугалим окуучулардын оозеки кебин өркүндөтүүдө, ат атоочторду окутууда “Таанышуу”, “Кайрылуу”, “Далилдөө”, “Ынандыруу” ж.б. кептик максаттардагы

суроо-жооп, маек кебин уюштурууга жана сабак процессинде колдонууга өзгөчө көңүл буруусу керек.

. Биздин оюбузча, ат атоочторду коммуникативдик принциптин негизинде окутуу – үйрөтүү иштери ”Сиз” жана “Сен” деген жактама ат атоочторду окуучулардын оозеки сүйлөшүүсүндө колдонуу өзгөчөлүгүнөн башталышы шарт. Мында мектеп окуучусу “Сиз” деген ат атооч кимге, качан жана кайда колдонулат? “Сиз” сөзүн колдонуунун өзгөчөлүгү, шарттары жана мааниси тууралуу маалыматтар берилип, класс жогорулаган сайын анын маданий жана этикалык, эстетикалык маани-маңыздары жөнүндө окуучулар терең түшүнүп алуулары керек. Муну үйрөнүүнүн мааниси өтө чоң. Анткени кийинки жаштар арасында “сиз деген сылык сөз, сен деген сенек сөз “-деген этнолингвopedогогикалык мааниге ээ болгон улуу макал жөнүндө унутулуп бара жатат. Өз ара ата-энесине, айрыкча чоң ата, чоң энелерине өспүрүмдөрдүн “сен” деп кайрылуусу кадимки тилдик норма катары кыргыз тилдүү коомчулукка тарап бара жатышы да бул маселеге көңүл буруунун зарылдыгын көрсөтүп турат. Демек, ат атоочторду окутууда коммуникативдик принципти сактоо менен окуучулардын кеп ишмердүүлүгүн өркүндөтүү, кеп маданиятынын, тилдин-кептик талаптарын үйрөтүү, өз оюн толук жана далилдүү бере алууга көнүктүү сыяктуу дидактикалык максаттар ишке ашырылат. Профессор К.К.Сартбаев: ”Ат атооч сөздөрдүн саны анчалык көп болбогону менен, алар тилибизде эң кеңири колдонулат”. (К.К.Сартбаев, 1978-ж.124-бет). Демек мектеп окуучусу коммуникативдик принципке негизделген окутууда маек кебин көп жүргүзүү аркылуу ат атоочтордун кеп ишмердүүлүгүндөгү ордун, маанисин аңдап түшүнүүгө тийиш. Ал үчүн сабакта окуучулар бири- бирине суроо берип, жоопторун угуп, маектешип, турмуштук актуалдуу темалар боюнча талкуу уюштуруп, ат атоочтордун колдонулушуна көңүлдөрүн буруу талабы коюлат.

Үчүнчү, ат атоочторду окутууда окутууда контексттик принциби:

Кыргыз тилин окутуунун методикасы илиминде программалык материалдарды окутуп-үйрөтүүдө ар кандай тексттерди колдонуунун дидактикалык мааниси тууралуу дайыма айтылып келе жатат. Окутууда текстерге кайрылуу, текстерге кайрылуу, текстти талдоо, текст түзүү, текстти окуп үйрөнүү иш аракеттери И.Арабаев менен К.Тыныстановдун илимине жана кыргыз тилин окуу китептеринде тексти берүүдөн башталат. Ал тажырыйба азыр да колдонулуп келет. Кыргыз тилин окутуудагы тексттин орду жана мааниси жөнүндө, анын мазмуну тууралуу К.К. Сартбаев төмөнкү талаптарды койгон: “...мазмуну жагынан окуучулардын ой-пикирин өстүрүүгө ылайыкталып алынууга тийиш; мазмуну окуучуларга түшүнүктүү

болушу керек. Бул талаптар боюнча грамматика сабагы үчүн, негизинен басмага басылган тексттерден (китеп, газет, журнал) материал алынууга тийиш. Албетте, материалдарды туш келди китептерден ала берүүгө болбойт. Мына ошондуктан материалды көркөм адабияттардан, илимий- техникалык жана баалуу фольклордук чыгармалардан алуу керек. (К.К.Сартбаев- 1978.- 110 б) Мындан улам кыргыз тилин окутууда ар кандай тексттерди колдонуу иш аракеттери, барыдан мур-да, сабакка керектүү жана ылайыктуу текст тандоодон башпалышы зарыл экендиги аныкталат. Кыргыз тилиндеги ат атоочторду контексттик принциптин негизинде окутуунун ык- жолдорун аныктоодон мурда, аныктап, тактап, алуучу лингвистикалык бир проблема бар. Ал проблема ат атооч сөздөрдүн текст түзүүдөгү орду менен кызматын тил илиминде аныкталышына байланыштуу. Биз бул маселени өздөштүрүү, чечүү максатында кыргыз тил илими боюнча жарык көргөн бир катар илимий эмгектерди окуп чыктык. Алардын дээрлик көпчүлүгүндө ат атооч сөздөрдүн грамматикалык мүнөздөмөлөрүнө гана талдоо, изилдөө жүргүзүлүп түр. Ал эми ат атоочтун текст түрүндөгү тилдик, кептик кызматы тууралуу Т.С.Маразыковдун “Кыргыз тилиндеги текстти интеграциялоочу лингвистикалык каражаттар”.- деген окуу куралында гана төмөнкүдөй жалпы маалыматты жолуктурдук.” Ат атоочто бир өңчөй конкреттүү маанилерди камтуу жөндөмдүүлүгү.

Ат атоочтун тилдик табиятында маанини жалпылоочу, бириктирүүчү, байланырыштыруучу, интеграциялоочу касиет болгондуктан, алар контекстте өзүнөн мурдагы, же өзүнөн кийинки бир нече сүйлөмдөрү ал гана эмес тексттерди да өзүнө семантикалык жактан төөнөп, чырмап туруучу семантикалык төөнөгүчтүн функциясын аткарат. (Маразыков Т.С. 2005ж. 67-б.) Албетте бул түшүндүрмө, кортунду өтө жалпылаштырылган формада болуп, аны тереңдетип изилдөө, эң негизгиси, конкреттүү тексттин негизинде талдоо иштерин талап кылат. Кыргыз тил илиминде бул проблеманын үстүндөө изилдөө иштери жүргүзүлөт деп ишенебиз. Кыргыз тилин окутуунун методикасында бул маселеге Ж. Чыманов да кайрылып, өз пикирин билдирген. Бирок мында да пикир сунуштар жалпылаштырылып, тезис түрүндө айтылган.

Мисал келтирсек:”...Ат атоочтордун сүйлөшүүдөгү негизги кызматы- сүйлөшүүнүн (тексттин) маани-мазмунунда берилгендигин бүтүндүгүн камсыз кылуу, түзүү. Мектеп окуучуларына ат атоочту окутуудагы негизги максат ат атоочтун мына ушул касиетин үйрөтүү деп билебиз. Ат атоочтун кептеги бул кызматын окуучуларга толук жеткирүү үчүн жогоруда белгиленген программалык талаптарды окутуу жетишсиз. Ал үчүн ат атооч сөздөр белгилүү бир тексттин алкагында, же текст түзүү иштери менен гана байланышпа окутулушу, үйрөтүлүшү зарыл. (Ж. Чыманов,- 2009-ж.

4326.). Көрүнүп тургандай, Ж. Чыманов маселеге тереңдеп кирип, конкреттүү сунуштарды бербестен, жалпы дидактиканык гана маселелерге токтолгон.

Берилген маалыматтар проблема боюнча жарык көргөн методикалык эмгектерди талдоо, үйрөнүү бул маселе боюнча төмөнкүдөй жыйынтык чыгарууга болот;

-ат атоочторду окутуу үйрөтүү жумуштарын жүргүзүүдө, сабак өтүүдө контексттик принцибин колдонуунун мааниси, орду илимде жалпы жонунан аныкталып, такталган. Бул принципти сабак процессинде ийгиликтүү колдонуу үчүн төмөнкү маселелер чечилүүгө тийиш;

-текст түзүүдөгү ат атооч сөздөрдүн лингвистикалык табиятын, кызматын илимий-теориялык жактан терең изилдөө;

-ат тоочту текст менен бирдикте окутуп -үйрөнүүнүн методикасын иштеп чыгуу;.

Орто мектептерде ат атоочторду окутууда окутуунун жеке методикалык принциптерин Аныктоо менен бирге, аларга ылайык окутуунун ык-жолдорун иштеп чыгып, колдонууга сунуш кылуу маселеси да актуалдуу болуп саналат. Анткени окутуунун ык-жолдорунда конкреттүү сабакка карата талдоо, колдонуу маселеси да окутууда өзгөчө мааниге ээ. Буга кошумча окутуунун методун тандап алуунун өзү бир катар фактор, жагдайларга каранды болот. Ошондуктан методика илиминде метод тандоо өзүнчө бир тармак катары каралып, ага өзгөчө маани берилет.

Метод тандоо маселесиндеги дагы бир өзгөчөлүк тандалган методдордун же методдун Натыйжалуулугу менен ийкемдүүлүгү окутуунун шартына, коомдогу экономикалык, саясий жана социалдык өзгөрүүлөргө, жаңы тилин, максатарга ылайык өзгөрмөлүү болуп, метод тандоо маселеси биротоло чечилбейт. Ал дайыма болуучу, дайыма өзгөртүп, жаңыланып турууну талап кылуучу социалдык-маданий зарылдык болуп эсептелет.

Ошондуктан тигил же бул предметти же жалпы эле билим берүү, тарбиялоо маселесине кайрылган ар бир методист-окумуштуу бул проблемага кайрылбай койбойт.

Кыргыз педагогика илиминде, жеке методикаларда бул проблемага К. К. Сартбаев.

И. Бекбоев, Э. Мамбеткунов, К. Добаев, С. Рысбаев, С. Момуналиев, Ж. Чыманов ж.б. окумуштуулардын изилдөөлөрү, эмгектери бар. Темага байланыштуу методикалык эмгектер менен таанышып, талдоого алып, кыргыз тилиндеги ат атоочторду окутуунун методдорун тандоодо кыргыз тилиндеги бардык изилдөөлөрдүн негизги мазмунун аныктоого аныктоого аракет кылдык. Ошол эле учурда метод тандоонун негизги критерийи катары Ф.И. Буслаевдин 1844-жылы чыккан “О преподавании отечественного языка” деген белгилүү эмгегиндеги эрежелерди алгылыктуу деп эсептейбиз. Анткени анда жалпы эле тилди, анын ичинде, кыргыз тилин азыркы талаптарга жооп бергидей

деңгееде окутууну камсыз кылуучу методдорду тандоонун эрежелери берилген деп эсептейбиз. Ф. И. Буслаев метод тандоо жана колдонуу иштери төрт эреженин негизинде жүргүзүлүшүн сунуш кылат:

1. Окуучу кептин формаларын (оозеки жана жазуу) практикалык иш- аракетер аркылуу өздөштүрүшү керек. Ал өздөштүрүү реалдуу жана жандуу сүйлөшүү жана түшүнүп, талдап, окуу аркылуу аткарылышы зарыл;
2. Окуучу кептин формаларын терең талдап, толук таанып-билүү менен өздөштүрүшү талап кылынат.
3. Окуучу кеп формаларына талдоо жүргүзүү менен бирге аларды жалпылаштырып, синтездеп, өз кебин өркүндөтүүгө көнүгүшү керек.
4. Окуучу кеп формаларын кептин мазмуну менен биримдикте өздөштүрүүгө көнүгүшү талап кылынат. (Ф.И. Буслаев-1992. 54-57 б.).

Бул эреже, бул талап кыргыз тилин орто мектептерде окутууга карата иштелип чыккан Мамлекеттик стандарттын талаптарына (окуучунун кеп ишмердүүлүгүн өнүктүрүүгө) толук жооп бере алат деп эсептейбиз.

Талдоого алынган методикалык эмгектерге таянуу менен ат атооч сөздөрдү окутууда кыргыз тили сабактарына кеңири тарап, салттуу метод катары таанылган көнүгүүлөрдү колдонууну сунуш кылабыз. Анткени көнүгүү, машыгуу иштери сабактарда кеңири колдонулуп, бул боюнча тажырыйбалар топтолуп, көнүгүүнүн түрлөрү жана формалары иштелип чыгып, натыйжалуу болушу, көнүгүү сабактын ажырагыс компонентине айланганын эч ким тана албайт.

Экинчиден, сабакта колдонулуучу көнүгүү иштеринин мазмуну өзгөрүлүп, толукталып, жаңы каражаттар, жаңы ыкмалар менен байытылып турат.

Айрым методисттер, практик мугалимдер көнүгүү иштери, мейли оозеки, мейли жазуу формасында болсун “ал эскирди, ал салттуу метод, андан баш тартуубуз керек”- деген сыяктуу пикирлерди айтышууда.

Сөз салттуу методдорду (көнүгүүлөрдү) дал ошол туурасында, дал ошол мазмунда, өзгөртпөстөн колдонууга сунуш кылуу тууралуу эмес, кыргыз тилин анын ичинде, ат атооч сөз түркүмүнө окутууга коюлуп жаткан азыркы талаптарга ылайык өзгөртүп, жаңылап колдонуу жөнүндө болуп жатат. Ошол эле учурда кыргыз тили сабагында ондогон жылдар бою колдонулуп келген көнүгүү жумуштарын сабактын максатына жана мазмунуна жараша эч өзгөртпөстөн туруп колдонууга жарактуулары бар экендигин танууга болбойт. Мисалы “ Кыргыз тили” окуу китептерииндеги көнүгүүлөр үчүн бир нече сүйлөмдөрдүн жыйындысы (текст эмес) берилип, алардын ичинен тийешелүү сөз

түркүмүнө таандык сөздөрдү табуу, көчүрүп жазуу, билгилөө сыяктуу тапшырмалар көп берилет. Биз мындай тапшырманы калтырып, бирок ар түрдүү сүйлөмдөрдүн жыйындысын эмес, чакан текстти пайдаланууну алгылыктуу деп эсептейбиз.

Окуучулардан берилген тексттеги ат атоочторду, аларга мүнөздөмө берүү менен мугалим ат атооч сөздөргө мүнөздүү болгон грамматикалык белгилерди үйрөтүүгө, ал аркылуу тексттен ат атоочту таап, алардын башка сөз түркүмдөрүнөн болгон өзгөчөлүктөрүн үйрөтүү максатын коёт. Мындай көнүүгүлөр окуучулар тексттен ат атоочторду дароо таап, өздөштүрүү деңгеелине жараша эки же үч жолу жүргүзүлөт да, токтотулат.

Ат атоочторду өздөштүрүүнүн кийинки баскычында кайрадан эле чакан текст алынат.

Бирок берилген тапшырма окуучу өз алдынча аткаруучу иштер өз алдынча айырмаланып турат. Мугалим ат атооч көбүрөөк катышкан текстти тандап алып, катышкан ат атоочторду алып салып, ордун көп чекит менен белгилейт. Окуучулар тексти окуп, жазып, коюлган көп чекиттин ордуна тийешелүү ат атооч сөздөрдү тийешелүү жөндөмөлөрдө же тийешелүү мүчөлөрдү улап жазуу талабын коёт. Аткарылган тапшырма 1-2 окуучу тарабынан окулуп, калган окуучулар туура, туура эмес экендигине көз салып турушат. Мындай көнүүгү жүргүзүүнүн негизги максаты окуучу тексттен ат атооч сөздөрдү табуу менен гана чектелбестен, алардын сүйлөм түзүүдөгү ордун кызматын үйрөтүү болуп саналат.

Ат атоочторду окутуудагы үчүнчү баскычтагы көнүүгүлөр мурунку көнүүгүлөрдөн айырмаланып турат. Мугалим өзү тандап алган тексттеги ат атооч сөздөрдү алып салып, алардын ордуна тийешелүү сөздөрдү (зат атооч, сын атооч, сан атооч) коюп, текстти кайра түзүп чыгыт. Окуучулар текстти окуп, талдап, аны толук өздөштүргөндөн кийин, андагы мүмкүн болгон сөздөрдү ат атооч сөз менен алмаштырып чыгуулары керек. Мисал үчүн “Менин үй-бүлөм” деген темадагы чакан текстти алып, - Менин үй-бүлөм чоң жана ынтымактуу. Үй- бүлөмдө чоң атам менен чоң энем да жашайт. Чоң атам менен чоң энем ардактуу эс алууда. Атам мугалим болуп иштейт. Ал өз кесибин сүйөт. Апам да мугалим. Апам да өз кесибин жакшы көрөт. Атам менен апамдын мүнөздөрү да окшош. Мен мектепте 6-класста окуйм. Классташтарымды дайыма сыйлап, классташтарым менен сыймыктанам.

Үйүбүздүн жанында чоң бак бар. Бакта алма, өрүк, жаңгак жана жер жемиштер өсөт. Үй-бүлөбүз менен бакта эс алганды жакшы көрөбүз. Менин түстүү, сүрөттүү китептерим жана журналдарым көп. Китептеримди, журналдарымды чоң атам сатып берген. Сабагымды дайыма түшгөн кийин окуйм. Сабакты окугандан кийин телевизор көрөм. Өзүмдүн бөлмөмдө музыка укканды, китеп окуганды жакшы көрөм.

Ат атоочторду окутууда окуучулардын оозеки маек кебин өстүрүүгө да, маани берүү керек. Окуучулар өз ара маектешүү учурунда ат атоочтордун кайсы түрүн көп колдонула тургандыгына көңүн буруп ат атооч сөздөр катышпаган маектешүүнү элестетүү мүмкүн эместигин билгендей болушун түшүндүрүү зарыл. Мугалим окуучулардын суроо- жооп иретиндеги маек кебин угуп , анын үлгүсүндө ар бир окуучу жазуу түрүндө чакан маек кебин түзүүнү сунуш кылат. Тапшырма толук аткарылганын мугалим текшерип чыккандан кийин жазуу кепте(маекте) колдонулган ат атооч сөздөрдү карандаш менен сызып алуу талабы коюлат.

Тапшырма аткарылгандан кийин, мугалим карандаш менен сызылып салынган, ат атоочторду колдонбой туруп, маек кебин (текстти) класста үн чыгарып, катуу окуп берүү тапшырылат. Окулган кеп маек такыр түшүнүксүз болуп, таң калтырып, күлкү келтирээрлик деңгээлге түшүп калгандыгын ар бир окуучу аңдап билүүгө тийиш. Тапшырма 2-3 окуучу тарабынын үн чыгарып, жалпы класста окулуп, класста күлкүнү пайда кылып, маек кеп маанисиз байланыш бир нерсеге айланганын толук билдирүүлөрүнө жетишкенден кийин, мугалим жалпы класска төмөнкүдөй суроо менен кайрылат: - Балдар ат атооч сөздөрдү колдонбой маек курууга , сүйлөшүүгө болот бекен? Силер эмне үчүн болбойт деп ойлойсунар? Ат атооч сөздөрдүн сүйлөшүүдөгү кызматы эмне экен? Бул суроолор жалпы класска берилип, окуучулар үн чыгарып, өз ара талашып -тартышып, жооп табууга уруксат берилет. Ар бир окуучу өз пикирин ,өз түшүнүгүн айтууга , аны талдоого жана коргоого көнүксүн.

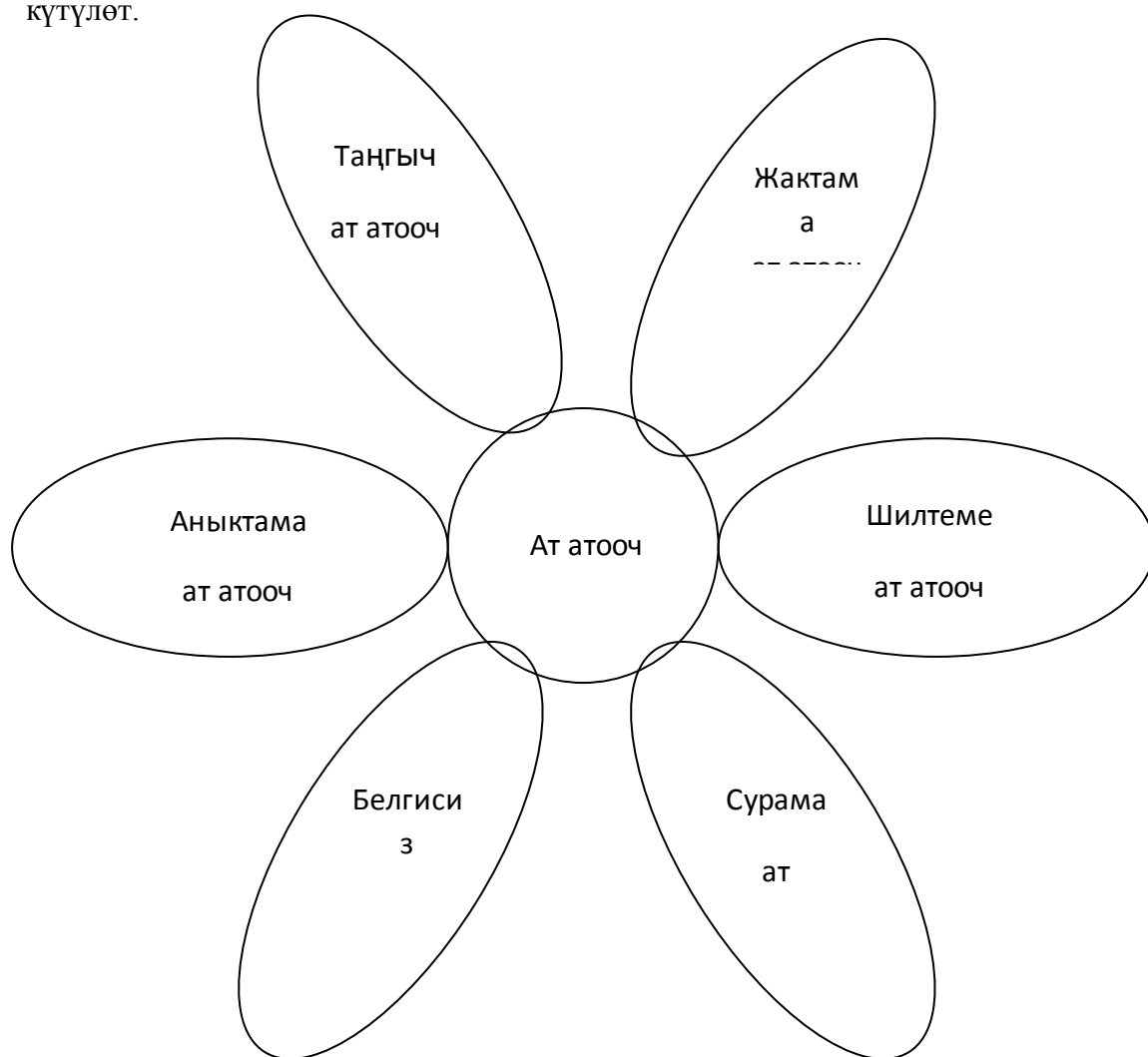
Эгерде мугалим талаш-тартышты жандуу, кызыктуу кылып, уюштура алса ага класстагы окуучулар активдүү катышып, өз оюн айтууга тартынбай айтууга аракет кылса, Мындай сабакта интерактивдүүлүктүн элементтери катышып, сабактын натыйжалуулугу алда канча артат деп ишенебиз.

Азыркы учурда кыргыз тилин окутуунун методикасы илимде жана практикада "интерактивдүү"-деп аталган методдорду колдонуу тууралуу көп жазылып, көп айтыла баштады. Методикалык эмгектерге талдоо жүргүзүп, окуп- үйнөнүү менен интерактивдүүлүк бул өзүнчө бир метод эмес экендигин, айрым методисттер аны методдордун системасы катары карашса, кээ бир эмгектерде интерактивдүүлүк стратегия деп түшүндүрүшөт. Биз аларга таянуу менен интерактивдүүлүк окуучулардын сабак процессиндеги интерактивдүүлүгүн камсыз кылган методдордон турган окутууда азыркы негизги багыты жана талабы карап, ошол негизде окутууда колдонууну натыйжалуу деп эсептейбиз.

Ошондуктан интерактивдүү методдорду окуучулар ат атоочтордун жалпы грамматикалык мүнөздөмөлөрүн толук өздөштүрүп, бул сөз түркүмүнө кирген сөздөр менен сөз байлыктарын байытып, кепте колдонулушу боюнча жалпы маалыматтарды негиздеп, кийин аларды бышыктоо, жалпылаштыруу учурунда колдонууну сунуш кылабыз. Анткени интерактивдүү методдор окуучулардын тигил же бул тилдик-кептик көрүнүштөр боюнча белгилүү бир билимдерге ээ болгондон кийин, алар боюнча жеке жыйынтык чыгарып, ал, боюнча жекече көндүмдөргө ээ болууга багытталган методдор.

Андай методдордун бири катары “Блумдун ромашкасын” же кластер түздүрүүнү сунуш кылабыз. Окуучулар ат атоочтордун маанисине карай бөлүнүштөрүн гүл түрүндөгү (Блумдун ромашка гүлү) сүрөт аркылуу көрсөтүү тапшырмасы берилет.

Эгерде окуучулар мындай ыкма менен биринчи жолу иштеп жатышса мугалим түшүндүрмө берип, окуучулардын активдүү катышуучусу менен ишпешет. Мындан кийинки тапшырмалар окуучулар тарабынан жупташып, команда болуп, же карталар боюнча өз алдынча ишпешет. Бул иштин алынуучу натыйжасы төмөнкүдөй болушу күтүлөт.

Бул сыяктуу ат атоочторго мүнөздүү болгон белгилерди камтыган сүрөттөр окуучулар Тарабынан иштелип чыгып, класста талкууланып, такталгандан кийин, дептерге көчүрүлүп жазылат. Бул иш аракет ат атооч сөздөрдүн маанилик бөлүшгөрүн толук өздөштүрүүгө, өздөштүргөндөрдү эсте сактап калууга шарт түзөт.

Ошондой эле бул сыяктуу бир нече тапшырмаларды өз алдынча аткаргандан кийин бул сыяктуу иштерди жүргүзүп алган билимдерин системалаштырып, жалпылаштырууга окуучулар көнүгө башташат. Ошону менен бирге окуучулардын берилген маселени, тапшырманы жекече коллективде чечүүгө болгон көндүмдөрү акырындап иштелип чыгат.

Ат атооч сөздөрдү окутуп- үйрөтүүдө ар түрдүү кырдаалдарда аларды колдонуунун өзгөчөлүктөрүн үйрөтүү да маанилүү. Ал үчүн мугалим алдын- ала бир нече кептик- тематикалык кырдаалдарда пландаштырып, сабак процессинде колдоого болот.

Мисалы, мугалим окуучуга төмөнкүдөй кырдаалды коёт. “ Сен шаарга келип, адашып калдың. Керектүү даректи табуу жана ага жетүү үчүн сен бир нече бейтааныш адамдарга кайрылдың. Алардын ичинде сенден улуулары, сени менен теңдери жана сенден кичүү балдар- кыздар бар. Сен аларга кайсы сөздөрдөрдү айтып, жардам сурап кайрылат элең?” Мындай суроого бир нече окуучу оозеки жооп берүүгө тийиш. Ар бир жооп класста талкууланат. Ал сенден улуу болсочу? Аял же эркек болсочу? Кыздарга кандай кайрылмасың? Балдарга кайрылганда кандай сөздөрдү колдонмоксун? Эмне үчүн?- деген кошумча суроолор берилип, жооптор талкууланууга тийиш. Ар бир окуучу ар түрдүү кырдаалдарга, түрдүү шарттарга жараша сөздөрдү, ичинде, ат. атооч сөздөрдү тандап, ойлонуп жана орундуу колдоно билүү зарыл экендигин толук билгендей болсун. Буларды өздөштүрүү эң жөнөкөй сөздөрдү, айрыкча ат атооч сөздөрдү колдонуудагы ордун, маданиятын үйрөтүү менен коштолот. Бул тууралуу мугалим ар бир сабакта ылайыгына жараша айтып, кырдаалдык- проблемалык суроолорду берип, аларга жооп алып турушу талап кылынат. Мисалы, эң жөнөкөй, бирок эң керектүү маселе- “СЕН” деп кайрылуу менен “СИЗ” деп кайрылуунун мааниси менен айырмасы эмнеде?- деген суроо проблемалык суроо болуп эсептелет.

Кыргыз тилин анын ичинде анын ичинде ат атоочторду окутуу процессинде проблемалык жагдайларды түзө билүү, проблемалык суроолорду так коё билип, аларга жооп алууга жетишүү маселеси кенири изилдене элек. Ал эми кыргыз тилин окутууга коюлуп жаткан азыркы талаптар боюнча окуучулар эне тили сабагында кеп ишмердүүлүктөрү өркүндөтүү менен бирге эле окуучулар өз алдынча ой-жүгүртүп, турмуштун тигил же бул маселе боюнча өз алдынча чечим, чыгарып, өз алдынча

проблеманы чече билүүсүнө да жетишүүсү керек. Мугалим сабакта проблемалык кырдаалды түзүп, проблемалык суроолорду коюшу азыркы талаптардан болуп саналат.

Проблемалуу сабак өтүү бир нече этаптарга бөлүнөт. Биринчи этабында өздөшпүрүүчү Материал татаал болсо, окуучулардын ал боюнча алган маалыматтарынын негизинде, аларга таянуу менен проблемалык кырдаал түзүлүшү керек.

Экинчи түзүлгөн кырдаал боюнча окуучуларда кызыгуулар пайда болгондо, проблемалык суроо коюу керек.

Үчүнчү, коюлган проблемалык суроону чечүү үчүн окуучулардын активдүү ишмердүүлүктөрүн камсыз кылуу жана проблеманы чечүүгө шарт түзүү. Суроого туура, так, негиздүү жооп алуу.

Ат атоочторду проблемалык окутуу жана тексттерди колдонуунун технологиялары өзүнчө изилдөө иштерин жүргүзүүнүн предметтери жана аларды тез арада чечүү мезгилдин талабы болуп эсептелет.

Пайдаланылган адабияттар:

1. Антонова Е.С. Методика преподавания русского языка: коммуниктивно-деятельностный Подход; учеб.пособия.-М:-КНОРУС, 2007г 464с.
2. Вонтелеева Т.М. Теория и методика обучения русскому языку: учебное пособие- М, Дрофа-2006-319 с.
3. Сартбаев К.К. Кыргыз тилин окутуунун методикасы.-Ф.1978ж.308 б.
4. Маразыков Т.С. Кыргыз тилиндеги тексти интеграциялоочу лингвистикалык каражаттар.-Б.2005-104 б.
5. Чылымов Ж.А. кыргыз тилин окутуунун теориясы жана практикасы.-Б.-Турар,-2009 ж. 488 -бет.
6. Буслаев Ф.И. Преподавания отечественного языка. М.1992год. 510стр.